

Фашизм у XX ст. Частина 5. Італія

ua.politsturm.com

У світлі загального уявлення про характер і роль фашизму, а також умов його розвитку вже можемо в рамках п'ятої частини підійти до аналізу його конкретних історичних проявів та його розвитку.

Для цього потрібно передусім розглянути умови, в яких відбувся в конкретних країнах перехід до фашизму. Потім слід розглянути програму та практику фашизму.

1. Першість італійського фашизму

Чому фашизм, що був крайнім розвитком тодішньої капіталістичної політики, вперше набув певної, закінченої форми саме в Італії, у другорядній капіталістичній країні того часу?

Власне кажучи, зародкові форми фашизму розвинулися в інших країнах раніше, ніж в Італії, наприклад у Фінляндії, Угорщині, Польщі та Німеччині. Але лише в Італії фашизм вперше був перетворений на закінчену систему і в наступне десятиліття став визнаним зразком. Чим це пояснити?

Ми бачили, що фашизм зростає там, де вочевидь наближається соціалістична революція, але де її гальмує реформістське керівництво. Таке становище, безперечно, було в Італії після війни. Але хіба в перші повоєнні роки загроза соціалістичної революції не була в Німеччині набагато ближчою, ніж в Італії? У чому ж різниця і чому в Німеччині фашизм розвинувся набагато пізніше?

Пояснюється це не лише набагато більшою потужністю і тривалим супротивом німецького пролетаріату, а й основними відмінностями в умовах революційного руху в обох країнах. У Німеччині відбулася масова революція, але соціал-демократії вдалося втримати контроль над основною масою робітничого руху та позбавити революцію її плодів. В Італії, з іншого боку, була лише загроза революції, але старе соціал-демократичне керівництво втратило контроль над масовим рухом. Як результат, методи буржуазії у цих країнах неминуче відрізнялися друг від друга.

У Німеччині пролетарська революція скинула старий режим у 1918 р. Але соціал-демократичне керівництво відібрало у робітників плоди їхньої перемоги. Завданням буржуазії на першій стадії було обмежити успішну революцію, перемозі якої не можна було на той час запобігти. Для цієї мети пряме урядове керівництво соціал-демократії було необхідне буржуазії як єдиний порятунок. Лише пізніше, коли вплив соціал-демократії ослаб і зросла загроза соціалістичної революції, незважаючи на соціал-демократію та всупереч їй, німецькій буржуазії довелося ввести в гру додаткову зброю — фашизм — проти робітничого класу.

В Італії ж після війни не було революції і піднялася лише масова революційна хвиля великої сили — найпотужніша масова революційна хвиля з тих країн (країн-переможниць), де вслід за війною не розпочалася революція. Там йшлося не про задушення вже масової революції, що перемогла, шляхом залучення до влади соціал-демократії, яка нібито представляла керівництво та голос революції, що перемогла. Уряд залишався безпосередньо в руках буржуазії. Але старе соціал-демократичне керівництво втратило контроль над

масовим рухом, який швидко прямував до революції. Завданням буржуазії було запобігти соціалістичній революції, що загрожувала. Для цієї мети соціал-демократія могла служити зняттям дезорганізації робітничих сил. Але щоб розгромити сили робітників, потрібен був фашизм.

На противагу Англії та Франції масова революційна хвиля після війни піднялася в Італії так високо, що буржуазно-демократичні форми виявилися неспроможними щось з цим зробити. Потрібні були екстраординарні заходи. З іншого боку, хвиля все ж таки не була настільки висока, щоб призвести до відкритого повстання та повалення уряду, та змусити буржуазію піти на уявну здачу влади. Останній достатньо було лише змінити форми та методи свого панування. Таким чином, незважаючи на те, що революційний рух в Італії не дійшов рівня, досягнутого в Німеччині, Італія перша показала приклад створення нової фашистської диктатури, до якої Німеччина підійшла пізніше. В Італії фашизм виявив себе як різновид превентивної контрреволюції.

2. Соціал-демократія в Італії

Внаслідок економічної відсталості Італії промисловий пролетаріат, особливо у великих галузях промисловості, був набагато слабший, ніж у провідних промислових країнах — Німеччині, Англії та США. За переписом 1911 р., з 16,8 млн працюючого населення 9 млн, тобто 54%, були зайняті у сільському господарстві та рибальстві. На 243 тис. промислових підприємств працювало 2,3 млн робітників. Відповідно до промислового перепису 1927 р., кількість промислових робітників становила 2,9 млн, але з них 1,5 млн були зайняті на підприємствах, де працювало менше 10 найманих робітників. Кількість фабрик, де працювало більше 500 робітників, не перевищувала 695. Загальна кількість робітників на цих фабриках дорівнювала 692 тис.

Проте не слід недооцінювати чисельну перевагу промислового та сільськогосподарського пролетаріату разом узятих, особливо якщо до них приєднати й селянську бідноту. За переписом 1911 р., із 16,8 млн зайнятих самостійною працею частка с.-г. пролетаріату та пролетаріату у промисловості та транспорті становила понад 60%, або понад 10 млн; с.-г. пролетаріат становив 4 млн, пролетаріат у промисловості та транспорті — 6,2 млн.

Виступаючи з революційною програмою, італійські соціалісти після війни спиралися на підтримку переважної більшості. До 1910 р. італійська соціалістична партія була слабкою та перебувала під впливом реформізму та погоджувальної політики. У 1911 р. партія стала лівішати, взявши участь у боротьбі проти Італійсько-турецької війни. Вона посилилася в 1912 р., виключивши на своєму з'їзді в Реджіо Еміліа шовіністичних реформістів, яких очолювали І.Бonomі та Л.Біссолаті. Після цього кількість членів партії, що впала з 36 тис. у 1906 р. до 24 тис. у 1910 р., зросла з 27 тис. у 1912 р. до 48 тис. у 1914 р. Посилившись таким чином і перебуваючи у вигідному становищі через пізній вступ Італії у Першу світову війну лише після тривалої боротьби, що розколола також і італійську буржуазію, італійська соціалістична партія не піддалася впливу війни і виступила за циммервальдську лінію. Після війни чисельність партії зросла до 70 тис., і її популярність та престиж досягли великої висоти.

Післявоєнна революційна хвиля в Італії піднялася надзвичайно високо, охопивши всі верстви населення — промислових робітників, демобілізованих солдатів, с.-г. пролетаріат та селянську бідноту. Почався широкий страйковий рух економічного та політичного характеру, захоплення поміщицьких земель селянами тощо.

Соціалістична партія приєдналася у березні 1919 р. до Комуністичного інтернаціоналу. Це рішення було винесене Виконкомом партії та схвалено переважною більшістю голосів на жовтневому з'їзді партії у Болоньї. На виборах у листопаді 1919 р. партія виступила з комуністичною програмою диктатури пролетаріату та рад. За цю програму було віддано третину всіх голосів. Вона виявилася найсильнішою партією, отримавши 156 мандатів із 508, тоді як Муссоліні зі своїми фашистами не отримав жодного мандату. Чисельність членів партії сягнула 200 тис., а кількість членів пов'язані з партією Конфедерації праці — до 2 млн.

У результаті муніципальних виборів у 1920 р. партія завойовала понад 2 тис. муніципалітетів, тобто одну третину загального їх числа. У момент найвищого підйому революційної хвилі уряд виявився безсилим. Це проявлялося у його пасивності під час захоплення фабрик робітниками у 1920 р., бо воно не могло розраховувати на підтримку армії. Усі чекали на соціалістичну революцію.

Однак революція не наступала, бо не було рішучого революційного керівництва. У жовтні 1920 р. ІККІ писав:

«Італійська соціалістична партія діє надто нерішуче. Не партія керує масами, а маси штовхають партію... В Італії є всі необхідні умови для перемоги революції, за винятком одного — хорошої організації робітничого класу».

Події 1919/20 р. повністю підтвердили правильність цих слів. У Італії не було компартії до 1921 р., коли головна революційна хвиля вже спала. Плутані анархістські та синдикалістські тенденції, з одного боку, і панування реформістів в основних масових організаціях — з іншого, і пасивне центристське керівництво, що коливалося — ось яку картину представляло керівництво італійського робітничого класу в період підйому революційної хвилі. Незважаючи на те, що італійська соціалістична партія приєдналася в 1919 р. до Комінтерну, в центральному керівництві партії, на найважливіших стратегічних постах вона залишила переконаних ворогів комунізму, старих реформістських лідерів на чолі з Ф.Тураті та Л.Д'Арагона, які панували в партії до 1910 року; за ними йшла незначна кількість робітників, як це показало голосування на з'їзді, але вони були сильні в центрі, панували у парламентській фракції партії та тримали у своїх руках офіційний апарат Конфедерації праці. Вони залишалися в лавах партії, незважаючи на ухвалення нею комуністичної програми, явно для того, щоб зірвати революційну лінію. Один із цих лідерів, К.Прамполіні, заявив на конференції реформістського крила у вересні 1922 р.:

«Залишаючись у партії, ми мали можливість виконати свій обов'язок, як соціалістів. Перебуваючи поза партією, ми зовсім не могли б виконати завдання, яке ми виконали, залишаючись у її лавах».

Було цілком зрозуміло, що якщо партія хоче виконати своє завдання керівництва революційним рухом, вона повинна насамперед видалити ворогів революції з керівних стратегічних постів та замінити їх на революціонерів. Зважаючи на це Виконавчий комітет Комінтерну, під керівництвом Леніна, усвідомлюючи небезпеку, яка загрожувала Італії, якби ця вимога не була виконана, використовував всю свою вагу та авторитет. ІККІ довго наполягав і нарешті влітку 1920 р., коли становище стало занадто серйозним, щоб продовжувати вести переговори, Виконком Комінтерну зажадав від імені всього міжнародного руху виключення Тураті та всього реформістського керівництва. Але центристське керівництво на чолі з Дж.Серраті відмовилося від цього, що наперед вирішило долю італійської революції. Питання було поставлено у серпні 1920 р. на II конгресі Комінтерну. Серраті виступив проти Леніна і всього міжнародного керівництва, віддаючи перевагу союзу з Тураті

та реформістам, а не союзу з міжнародним комунізмом.

Основна членська маса на чолі з ним вийшла з лав Комінтерну. Розрив стався у січні 1921 р. на з'їзді партії у Ліворно. За Серраті та центристами пішли 98 тис. членів партії, за Тураті та реформістами – 14 тис., за комуністами – 58 тис., які після цього створили Італійську комуністичну партію. Комуністи запропонували Серраті та його крилу, що назвалося «комуністичним єдністю», з'єднатися з ними і утворити єдину комуністичну партію, яка б мала 90% усіх старих членів партії і була б очищена від реформістів. Серраті проте і тут віддав перевагу союзу з 14 тис. реформістів, а не союзу з 58 тис. комуністів. Таким чином, ряди робітничого класу були розколоті.

Двома роками пізніше, напередодні приходу Муссоліні до влади, Серраті змушений був визнати свою фатальну помилку. На з'їзді соціалістичної партії, що ослабла і зменшилася, що відбувався в Римі в жовтні 1922 р., керівництво, очолюване Серраті, нарешті ухвалило виключити Тураті і реформістів, які становили вже майже половину всіх членів партії, і звернулося до Комінтерну з проханням знову прийняти партію в свої ряди. «Наша помилка, — заявив Серраті на з'їзді, — полягала в тому, що ми ніколи не готувалися належним чином до подій, які нас застали зненацька. Зараз ми вважаємо за необхідне відмовитися від демократичних ілюзій та створити бойову, активну, мужню партію». Але було вже занадто пізно, непоправну шкоду вже була заподіяно, і через чотири тижні прийшов до влади Муссоліні. У зверненні Комінтерну до римського з'їзду йшлося:

«Керівником пролетарських мас є не той, хто з великими зусиллями після кількох років приходять до правильного висновку, а той, хто вчасно може помітити виникнення певної тенденції та застерегти робітників про небезпеку, яка їм загрожує».

3. Чи була можлива соціалістична революція в Італії?

Ознайомлення з внутрішнім становищем італійської соціалістичної партії у критичні 1919—1922 рр. необхідне для розуміння причин поразки італійської революції, попри сприятливі умови та готовність мас попри всі жертви, і зумовлених цією поразкою наступу і перемоги фашизму.

Революційна хвиля 1919—1920 рр. вичерпала себе в неорганізований часткових боях та демонстраціях, позбавлених загальної мети та рішучого керівництва. Керівництво соціалістичної партії кинуло гасло: "Революція не робиться, вона приходить!". Під прикриттям цієї згубної, немарксистської концепції керівники робітничого класу склали із себе практично будь-яку відповідальність. Енергія та самовідданість мас витрачалися без будь-якої користі в безплідних, некоординованих виступах.

Революційна хвиля досягла свого апогею у вересні 1920 р., коли робітники захопили у Північній Італії фабрики у відповідь на локаут, який підприємці погрожували зробити загальним по країні. Захоплення фабрик розпочалося наприкінці серпня в Мілані, де робітники зайняли низку металургійних підприємств; звідти цей рух перекинувся на всі галузі промисловості, і 3 вересня близько півмільйона робітників повністю тримали майже всі фабрики Італії. На фабриках були створені робітничі комітети та озброєна охорона. Уряд та підприємці були безсилі. Вони не могли розраховувати на війська та намагалися рушити їх проти робітників. В наявності були класичні умови для революції.

Прем'єр-міністр Дж.Джіолітті вичікував. Нелегальні фашистські організації були тоді безсилою купкою людей, які вважали найбільш розсудливим вітати робітничий рух, стоячи осторонь та кричати про своє «співчутливе» ставлення до захоплення фабрик, у чому самі фашисти, однак, не брали участі. Муссоліні писав у газеті, що цей рух зайняття фабрик є «великою революцією» [1].

У цих умовах буржуазія могла очікувати порятунку лише реформістського керівництва, і у своїх очікуваннях не помилилася. Було цілком очевидно, що якщо заняття фабрик залишиться пасивним економічним рухом і політична влада буде у руках буржуазії, то воно може закінчитися лише розвалом і крахом. Рух міг перемогти лише в тому випадку, якби, почавши із захоплення фабрик, він пішов далі, до захоплення політичної влади — буржуазія була тоді безсила якось протидіяти. Але саме проти цього виступили реформісти, наполягаючи на тому, щоб рух залишався виключно в економічних рамках (цю тактику проводили реформісти в Англії під час загального страйку в 1926 р.), і ведучи переговори з урядом про врегулювання конфлікту. Фатальне рішення було прийнято 11 вересня на об'єднаній конференції соціалістичної партії та Конфедерації праці. Більшістю 591 245 голосів проти 409 569 вирішено було передати керівництво рухом до рук Конфедерації праці, тобто до рук реформістів. Реформістське керівництво негайно розпочало переговори з Джіолітті, і 19 вересня було укладено компроміс, згідно з яким робітники мали залишити фабрики, отримавши за це компенсацію у вигляді збільшення зарплати на 20% і обіцянки встановити певний робітничий «контроль» у промисловості (ця обіцянка розділила долю всіх подібних обіцянок).

Об'єднана комісія, обрана для створення відповідного проекту, розпалася; нарешті в 1921 р. уряд видав жалюгідний закон про робітничий контроль, аналогічний німецькому закону про виробничі ради (Betriebsrätegesetz). Сутність компромісу полягала в тому, що робітники мали очистити заводи. Реформістські лідери запропонували робітникам залишити підприємства. Те, чого не могли досягти ні підприємці, ні уряд, ні поліція, ні збройні сили, було проведено реформістським керівництвом, — робітників було видалено з фабрик, і капіталісти отримали назад свої підприємства.

Чи була можлива перемога пролетарської революції в Італії у вересні 1920 р.? За одностайним свідченням усіх партій, у цьому не може бути сумніву.

Ліберальний антифашистський історик Сальвеміні [2], який намагався применшити революційну кризу в Італії перед приходом фашистів до влади, щоб таким чином спростувати цей аргумент буржуазії, який «виправдовує» прихід фашистів, змушений однак писати:

«Якби керівники Загальної конфедерації праці та соціалістичної партії хотіли завдати рішучого удару, то вони мали для цього всі можливості... Банкіри, великі промисловці та землевласники чекали на соціальну революцію, подібно до вівців, які чекають свого заклання. Якщо комуністична революція може бути результатом розгубленості та боягузтва панівних класів, то у вересні 1920 р. італійський народ міг зробити скільки завгодно комуністичних революцій».

Провідна італійська газета «Corriere della sera» писала 29 вересня 1920:

«Італії загрожувала катастрофа. Революція не відбулася не тому, що їй хтось перегородив шлях, а тому, що Загальна конфедерація праці її не хотіла».

Самі лідери реформістів вихвалялися, що вони своїми діями запобігли революції, а потім, так само, як згодом німецькі реформісти, гірко скаржилися на невдячність буржуазії, що відплатила їм ударами фашизму.

«Але після того, - заявив секретар Загальної конфедерації в промові, сказаній через два роки після захоплення фабрик, - як нам випала честь запобігти революційній катастрофі, прийшов фашизм» [3].

Таким чином, за одноголосним свідченням буржуазії та реформістів, пролетарська революція була цілком можлива в Італії у вересні 1920 р., і лише реформістське керівництво завадило її здійсненню. Фашизм тут не грав жодної ролі.

Тільки після того, як рух було розбито, після того, як робітничі сили були дезорганізовані зрадою реформістів і це стало виявлятися в швидкому падінні чисельності робітничих організацій, тільки тоді на сцену виступив фашизм, який показав свою хоробрість у розгромі вже розбитих робітничих організацій.

Робітники залишили фабрики у вересні 1920 р., і з цього моменту робітничий рух в Італії почав спадати. «Після захоплення фабрик у вересні 1920 р. серед мас поширилося переконання в тому, що революція не вдалася, і розчарування ставало все глибшим» [4]. Чисельність членів партії та профспілок почала швидко знижуватися (кількість членів партії впала з 216 тис. в 1920 р. до 170 тис. у січні 1921 р.).

У листопаді 1920 р. у Болоньї відбулася перша кривава розправа фашистів із робітниками, відома як «Бійня в Палаццо д'Акурсіо» [5]. Соціаліст Еніо Ньюді отримав на виборах мера 58% голосів і під час святкування його перемоги на площі з'явилися фашисти. Почалася перестрілка між чорносорочниками (сквадристи) та червоногвардійцями, які захищали Муніципальний палац (Palazzo D'Accursio). На боці фашистів з'явилися карабінери, одна бомба вибухнула на подвір'ї, одинадцять людей (з них десять соціалістів) загинули.

Послідовність подій цілком очевидна. Фашистський шакал наважується нападати лише на пораненого пролетарського лева. Фашизм проявив себе не як знаряддя захисту буржуазії від настання пролетаріату, а знаряддям помсти буржуазії пролетаріату, що відступає, після того як реформізм зламав робітничі сили, щоб після перемоги розгромити організації робітничого класу.

4. Зростання та перемога фашизму

Фашизм існував в Італії в зародковому стані вже з початку 1919 р. і навіть з 1915 р., коли продажні елементи розпочали в Італії кампанію за участь у Першій світовій війні.

Колишній агітатор соціалістичної партії Муссоліні, який свого часу грав сумнівну роль захисника терористичних актів, навіжених теорій Ерве і т.п., зрадив своїм поглядам із властивою соціал-шовіністам швидкістю і протягом декількох тижнів перейшов від редагування антивоєнного соціалістичного органу «Avanti», в якому він у серпні та вересні громив «буржуазну війну», до редагування інтервенціоністської «Popolo d'Italia», яку він заснував у листопаді на французькі гроші.

У 1915 р. він організував у Мілані перший фашистський осередок «Фаші ді Аціоне Інтервентиста» («Fasci di Azione Interventista»). Коли війна закінчилася і первинна основа його кампанії зникла, Муссоліні зі своїми прихильниками почав шукати нову платформу і створив у Мілані в березні 1919 р. першу «Фашіо ді Комбатименто» («Fascio di Coimibattimento») на основі плутаної шовіністичної республіканської програми з революційною фразеологією. Це було офіційним початком фашизму Італії. У грудні 1920 р. платформу перетворено у політичну партію.

У 1919 р. до осені 1920 р., тобто поки в Італії трималася революційна хвиля, фашизм не користувався підтримкою в масах і не мав жодної сили. Урядові органи його підтримували. Військова влада в 1919 та 1920 рр. безкоштовно поширювала «Popolo d'Italia» серед військ, але фашизм всеодно не мав прихильників серед мас.

На виборах у листопаді 1919 р. фашисти не отримали жодного мандату. Муссоліні зібрав у Мілані 4795 голосів, а кандидат соціалістичної партії — 180 тис. Кількість членів фашистської партії була дуже малою.

Фашисти мали прямувати революційною течією. Програма фашистів вимагала відміни монархії та дворянських привілеїв, конфіскації військових прибутків, міжнародного роззброєння, закриття бірж, роздачі землі селянам, робітничого контролю у промисловості тощо. Фашистська пропаганда хвалила страйки, продовольчі бунти, закликала вішати спекулянтів, захоплювати землю поміщиків, займати фабрики, вона називала державу ворогом народу. «Геть державу в усіх її формах!» [6].

У цей період фашизм був ще на стадії підготовки і не грав великої ролі у боротьбі буржуазії проти настання пролетаріату. Революційна хвиля була високою, і буржуазія мала вдаватися до інших методів.

Коли з'явилася ідея створення нової партії, яку можна було б протиставити соціалістичній партії, зусилля зосередилися на католицькій «народній партії», яка була створена в 1919 р. і виступила з демагогічною програмою; вона була використана, щоб розколоти сільський пролетаріат та селянство. Партія отримала в 1919 р. 100 мандатів проти 156, отриманих соціалістами. Оскільки сили буржуазії були підготовлені, вона діяла головним чином ліберальними методами та поступками, вводючи скорочення робочого дня й збільшення зарплати, схвалюючи закон про робочий контроль тощо.

Цю політику проводили уряди Нітті, Джіолітті, Бономі та Факта, які змінювали один одного. Ці уряди сподівалися, що реформістське соціалістичне керівництво зламає революційний наступ мас.

Разом з тим під прикриттям цієї політики вдаваної «слабкості» та відступу буржуазія готувала збройну контрреволюцію. Число жандармів, або карабінерів, було доведено влітку 1920 р. до 60 тис. проти 28 тис. наприкінці Першої світової війни. Було створено нову спеціальну силу — королівську гвардію в 25 тис. осіб. Водночас влада озброювала банди фашистських хуліганів.

Таким чином перехід від політики Джіолітті до політики Муссоліні не був несподіваним поворотом з боку буржуазії. Це були дві сторони однієї й тієї ж політики. Муссоліні був дітищем Джіолітті, так само, як Гітлер був дітищем Брюнінга. Завдання уряду Джіолітті та «ліберальних», «демократичних» кабінетів полягало в тому, щоб вводити в оману пролетаріат уявними поступками, поки пролетарські маси були ще надто сильні, щоб їх можна було розбити; вони мали допомагати реформістському керівництву дезорганізувати їх зсередини.

Тим часом ці «ліберальні», «демократичні» уряди потай споряджали та озброювали фашистів. Коли цю першу стадію пройшли і пролетарські сили були дезорганізовані реформістським керівництвом, тоді були розв'язані сили контрреволюції. Фашисти перейшли у наступ за прихильною підтримкою Джіолітті та його наступників.

Ця друга стадія тривала з осені 1920 до осені 1922 р. Реформісти продовжували відступати, покладаючи надії на захист парламенту. Коли другу

стадію було закінчено і пролетарські сили були розгромлені, відбувся остаточний перехід до відкритого фашизму. Джіолітті та його наступники покійно поступилися місцем Муссоліні. Коло було завершено. Наступність політики буржуазії зберігалася протягом усього процесу.

Ця механіка початку фашизму, точно повторена в Німеччині, є ключем до розуміння дійсних відносин між буржуазною демократією та фашизмом.

Фашизм почав зміцнюватися після осені 1920 р. і отримав можливість повністю розгорнути свій терор лише завдяки прямому захисту та підтримці з боку буржуазно-демократичних урядів, військових властей, поліції, суду та великої буржуазії.

Починаючи з осені 1920 р., великі землевласники та промисловці надають широку допомогу фашистським бандам, які тероризують селянство та пролетаріат. За словами Муссоліні, кількість членів партії раптово зростає з 20 тис. в 1920 р. до 248 тис. в 1921 р. Військова влада дала зброю. Професійні офіцери навчали банди та керували їх операціями. Генеральний штаб видав 20 жовтня 1920 р. циркуляр, що пропонував дивізійним командирам підтримувати фашистські організації. Робітників та селян ретельно роззброїли; фашисти носили зброю безкарно. Поліція та жандармерія або прямо підтримували фашистів, або залишалися пасивними. Суди зазвичай виносили суворі вирoki проти робітників, які намагалися захищатися, та виправдовували фашистів.

Вище вже йшлося про те, що Джіолітті та Бонімі свідомо підтримували фашистський терор. Напівофіційний ідеолог фашизму Луїджі Віларі пише у своїй книзі «The Awakening of Italy: The Fascista Regeneration» (с. 123), що Джіолітті «відмовлявся втручатися в репресивну діяльність фашистів, хоча вона й носила незаконний характер». Профашист А. Церболіо писав у своїй книзі «Il fascismo» у 1922 р.:

«Уряд більш менш відкрито використовував фашизм. Соціалістичні органи сповнені прикладів, що доводять терпиме ставлення уряду до фашистів, і не можна заперечувати, що деякі докази видаються переконливими».

Відомий тоді американський журналіст Моурер писав:

«Поліція залишалася «нейтральною» перед лицем вбивств, насильства та підпалів... Чиновники лише знизували плечима, коли озброєні банди змушували соціалістів під загрозою смерті чи суду відмовлятися від своїх постів чи влаштовували формені суди та засуджували своїх ворогів до тілесного покарання, послання ...Іноді карабінери та королівські гвардійці відкрито виступали разом із фашистами, паралізуючи опір селян. З одними фашистами селяни впоралися б, але вони були безпорадні в боротьбі з фашистами та поліцією, що об'єдналися; а якщо вони скаржилися, влада їх заарештовувала за те, що вони намагалися захиститися. Соціалістів засуджували за уявні злочини, скоєні кілька місяців чи років тому. Фашистів, захоплених на місці злочину, відпускали через брак доказів» [7].

І далі:

«Армія співчувала та допомагала фашистам, забезпечуючи їх зброєю. Офіцери у військовій формі брали участь у каральних експедиціях. Фашистам дозволяли перетворювати національні казарми на свої арсенали» [8].

Відомий апологет фашизму Одоє Пор пише у своїй книзі «Fascism» (стор. 111), що «регулярна армія тишком-нишком широко забезпечувала фашистів усім необхідним». Інший американський журналіст Картер, що перебував у Італії 1921 р., пише: «Фашистам надали повну можливість громити своїх супротивників у всій Італії, а уряд заявляв, що він займає нейтральну

позицію» [9].

Дж.Преццоліні — один з типових тогочасних авторів, що описували фашизм, і який писав у співчутливому тоні, заявляє у своїй книзі «Le fascisme», 1925 р. (стор. 97):

«Вони мали змогу організуватися в озброєні загони та вбивати без розбору та абсолютно безкарно за співучасті поліції. Не буде перебільшенням сказати, що у сутичках фашисти завжди мали 99% шансів на успіх».

Кампанія фашистського терору, що супроводжувалася вбивствами та погромами, розпочалася у листопаді 1920 р. у Болоньї з розгону новообраного соціалістичного муніципалітету та палати праці. Вона стала систематично розвиватися та розширюватися, нагадуючи військові операції, в промислових районах і в селі, де проводилися масові побиття. Були спалені та розграбовані будинки соціалістичної партії, профспілкових та кооперативних організацій, побудовані на пожертвування цілого покоління робітників; були розгромлені робітничі газети та друкарні, муніципальні радники — соціалісти були вигнані з посад, революційні робітники та селяни піддавалися побиттям, і багатьох з них було вбито.

Все це відбувалося при прихильному відношенні цивільної влади, яка зазвичай призначала спеціального комісара замість розігнаного фашистами виборного соціалістичного муніципалітету. Коли фашисти збиралися розгромити будь-яку робітничу будівлю, влада надсилала поліцейських чи королівських гвардійців для «захисту». Ці «захисники» обшукували та забирали всю зброю, роззброювали робітників та не дозволяли іншим робітникам підійти до будівлі. Після цього з'являлися фашисти з кулеметами. Поліцейські заявляли, що опір неможливий, і віддалялися, а фашисти отримували можливість робити все, що завгодно з будівлею та роззброєними робітниками.

З січня по травень 1921 р. фашисти, за даними, опублікованими італійською соціалістичною партією, знищили 120 робітничих штабів і вчинили напад на 243 соціалістичні центри та інших будівель, вбили 202 робітників (на додачу до 44 вбитих поліцією та жандармерією) та поранили 1144 особи. За цей час поліція заарештувала 2240 робітників та 162 фашистів. Протягом 1921—1922 рр. до приходу фашистів до влади було спалено 500 робітничих залів і кооперативних магазинів, і розпущено 900 соціалістичних муніципалітетів.

Як боролися з цим наступом буржуазії реформісти та центристи, які керували більшістю робітничого класу?

Вони закликали робітників користуватися лише законними та мирними методами та всі надії покладати на парламентські вибори.

У травні 1921 р. Джіолітті провів парламентські вибори, сподіваючись, що режим насильства вже зламав сили робітників. Однак соціалісти та комуністи отримали разом більше голосів, ніж у 1919 р., зібравши 1 861 000 голосів проти 1 840 000 голосів у 1919 р. Соціалісти отримали 122 мандати, комуністи — 16, а фашисти — всього 35.

Робочі сподівалися, що парламент їх захистить. Соціалістичний орган «Avanti» тріумфуючи писав: «Італійський пролетаріат потопив фашистську реакцію під лавиною червоних голосів». Реальність виявилася іншою: «лавина червоних голосів» не змінила стану громадянської війни. Насильства не тільки не зменшилися, а й посилювалися.

Наступним кроком реформаторського керівництва було ще більше поширення згубні ілюзії щодо справжнього характеру боротьби. Вони намагалися укласти

офіційний мирний договір з фашистами. 3 серпня 1921 року підписано фашистсько-соціалістичний договір, який проголосив припинення всіх актів насильства. Його було підписано Муссоліні та його колегами з одного боку; з іншого — виконавчим органом Соціалістичної партії, Соціалістичною парламентською групою та Загальною конфедерацією праці. Комуністична партія відмовилася брати участь у цій кримінальній комедії. Угода не була варта паперу, на якому її було написано. Фашистське насильство тим не менше продовжилося, а Муссоліні пояснив порушення угоди тим, що на нього тиснули його ж прихильники.

Останнім кроком реформістського керівництва була спроба взяти участь у парламентській міністерській комбінації. Після відставки Факту у липні 1922 р. король прийняв Тураті, який керував парламентською фракцією соціалістичної партії.

Коли спроба домовитися про коаліційний уряд провалилася, реформістське керівництво задумало оголосити загальний страйк. Воно хотіло в цей момент, коли терміни вже були втрачені, використати страйк як знаряддя позапарламентського тиску, щоб добитися утворення коаліційного кабінету. Без жодної підготовки було призначено на 1 серпня загальний страйк. За словами Тураті, це мав бути страйк «на захист держави». За цих умов страйк повинен був зазнати невдачі. Можна було розраховувати лише на частину членів Конфедерації праці, без широкого відгуку в масах, оскільки не було жодної серйозної підготовки та не було бойового керівництва. Це лише зіграло на руку фашистам, які посилили свій наступ.

Таким чином, були підготовлені всі умови для відкритої передачі буржуазією влади в руки фашистів. Це сталося у жовтні, передачу була здійснена спільними діями короля, вождів армії та кабінетом Факту.

28 жовтня відбувся оперетковий фашистський «похід на Рим». Похід був фактично організований шістьма армійськими генералами.

Напередодні походу, 27 жовтня, головнокомандувач армією виступив із промовою на фашистських зборах. Кабінет Факту оголосив воєнний стан; результатом цього була передача цивільною владою у всій країні влади військовим органам, які негайно дозволили фашистам зайняти всі громадські установи, вокзали, пошту, телеграф тощо. Коли це було зроблено, король 28 жовтня вранці заявив, що він відмовився підписати декрет про введення військового становища. Військовий стан був таким чином скасований, і внаслідок цього влада оголосила, що неможливо «захистити» Рим від фашистів. Кабінет Факту, який уже вів переговори із фашистами, подав у відставку. Муссоліні отримав пропозицію сформувати кабінет і 30 жовтня приїхав до Риму у спальному вагоні.

Так відбулася так звана фашистська «революція», яка насправді від початку до кінця була проведена зверху буржуазною диктатурою.

Фашистська диктатура не набула відразу остаточних форм, як це сталося 11 років по тому в Німеччині; її методи вироблялися досвідченим шляхом. На початку фашисти зберігали видимість парламентських форм і дозволяли існування опозиційних партій та преси. Водночас проводився масовий терор, який підтримував уряд. Лише 1926 р. було встановлено закінчена фашистська диктатура, всі партії, організації та опозиційні органи друку було закрито, робочі профспілки були офіційно включені до фашистських синдикатів, і керівні лідери реформістських профспілок, включаючи Д'Арагона, перейшли до табору фашизму.

Італія показала класичний приклад початку фашизму. Лінія розвитку, роль різних елементів, послідовні етапи цієї трагедії робітничого класу абсолютно зрозумілі та повинні бути уроком для всіх.

Які основні висновки випливають з цього?

По-перше, революційна хвиля в Італії була розбита не буржуазією, не фашизмом, а реформізмом в результаті своєї внутрішньої слабкості та відсутності революційного керівництва.

По-друге, фашизм виступив на сцену лише після того, як наступ пролетарських мас було зламано зсередини та ними опанувало розчарування. Фашисти виступили на сцену вже після бою, щоб під захистом поліції та солдатів розігравати роль героїв, переслідуючи та вбиваючи бійців армії, що вже відступає.

По-третє, перехід до відкритої фашистської диктатури зовсім не був раптовим поворотом і зміною у політиці буржуазії: це було продовження тієї ж політики лише у новій формі. Фашизм був підготовлений і вирощений в умовах буржуазної демократії (що йшло паралельно з показним лібералізмом і поступками, поки сили буржуазії не були готові), щоб закликати його до влади в момент, коли дозріють умови.

Всі ці уроки випливають із класичного прикладу італійського фашизму. Проте міжнародний робітничий клас не скористався ними. Через 10 років в інших умовах ці уроки були знову продемонстровані вже в Німеччині в ще більш широкому масштабі.

Джерела:

1. Popolo d'Italia, September 28, 1920.
2. G. Salvemini, The Fascist Dictatorship, 1928, Vol. 1, p. 41.
3. Daily Herald, April 12, 1928.
4. G. Salvemini, op. cit., p. 43.
5. Festi G. Storia di un birocciaio di Molinella: 1897-1926. — Bologna: Edizioni Pendragon, 2001. — P. 200—201.
6. Popolo d'Italia, April 6, 1920.
7. E.A. Mowrer, Immortal Italy, p. 361.
8. Ibid., p. 144.
9. J. Carter, New York Times Book Review, June 12, 1927.

Оригинальная статья